

Per Persen (1895–1978), stiger og arbeidsformann ved Klauvreidnuten glimmergruver 1942-1945

Arne Åsheim

I de bratte liene ned mot Bandak, nord for Klauvreidnuten i Bandaksli i Vest-Telemark, finner vi store pegmatittganger som ble drevet på glimmer under andre verdenskrig (Åsheim & Larsen 2008). Glimmer ble benyttet av den tyske krigsindustrien som isolasjonsmateriale. Gruvedriften på glimmer startet i desember 1942 og ble brått slutt våren 1945 da freden var et faktum. Det var Oslofirmaet Preben Gjertsen AS som sto for driften (Åsheim & Larsen 2008). Arbeidsstokken besto i hovedsak av personer fra lokalområdene ved Bandaksli, Lårdal og Skafså. Stiger og arbeidsformann var Per Persen. Jeg har forsøkt å finne ut litt om Per Persen, en person som ikke likte å snakke om seg selv og som få kom inn på under glimmerdriften på Klauvreidnuten i Bandaksli. De muntlige kildene har vært til avgjørende hjelp i dette arbeidet.

*Fig. 1. Per Persen på Klauvreidnuten 1944.
Fotograf ukjent.*

Per Persen het egentlig Lars Severin Pedersen Bakken og ble født 5. februar 1895 og ble døpt i Lårdal 24. mars samme år. Hans mor var Gunvor Larsdatter (1872) fra Bandaksli i Skafse, hun er oppført som ugift husmannsdatter. Faren var Peder Klausen fra Tørdal, ungkar og arbeider ved Åmdals verk. Under faddere er det oppført Gaardkone Birgit Bandakslid, g.pige Signe K. ibid, husmand Olav Værnsen Klevene og husmand Olaf A.

Midbø. Lars Severin er oppført som "uægte" født, og under anmerkninger finner vi "Anmærkelsen er gjort af faren til barnemoderen. Begges første leiermål."

Olav Midtgarden har fortalt at Per gikk under flere navn: Per Persen, Per Pedersen, Per Klausen, Per Bakken, men hans egentlige navn var altså Lars Severin Pedersen Bakken. I ættesoga for Mo under Bandakslid (s. 477) står det at "Gunvor Larsdotter Kasine fekk i 1895 eit barn med verksarbeidaren Peder Klasson frå Tørdal. Ikkje lenge etter vart ho gift med Kjetil Ånison Strånd og let faren ha ungen på Bakken ei tid." Denne sønnen, som far til Gunvor – Lars Olavson og kona Margit – da hadde som pleiesønn var Lars Severin Persen Bakken som han står oppført i folketellingen fra 1900. Plassen som fergemann Lars Olavsson Kasine bodde på ble kalt Bandakslidbakken, eller bare Bakken (Bakkjenn) og lå ovenfor jordene på Bandakslid. I Mo Bygdebok s. 488 er det nevnt under plassen Bakken i Bandakslid at Lars Olavson Kasine (1838-1921) og den andre kona hans Margit Drengsdotter (1853-1915) frå Lårdal bodde her. Det er nevnt at Lars var fergemann, og hadde bodd på Bandakslid en tid. Da Lars døde ble det holdt skifte i 1922 der søsknene til kona Margit og barna fra første ekteskapet til Lars arvet kr. 558. Det kan se ut som om Lars og Margit hadde ett barn, Gunhild, som døde samme året som hun ble født, nemlig 1895. Dette stemmer med folketellingen fra 1900 hvor det opplyses at under husmannsplassen Bakken i Bandakslid er oppført Lars Olavsson Bakken, kona Margit Drengsdotter Bakken fra Lårdal, (jfr. s. 553 i Lårdalsoga) og en pleiesønn Lars Persson Bakken født 1895. Vi finner senere mor til denne Lars Severin igjen som gift på Strandin i Lårdal med enkemann Kjetil Aanisson Strånd.

I folketellingen for 1900 er Lars Severin oppført etter de 7 barna som Kjetil hadde i første ekteskap. Oversikten over barn etter Kjetil Aanisson Strand er gitt i Lårdalsoga (s. 614) under Strånd:

Kjetil Ådnesson f. 1862.

I. g. Margit Halvorsdotter.

II. g. 1899. Gunvor Larsdotter Bakken.

Lars Severin Pedersen Bakke, alias Per Persen, hadde fire halvsøsken.

Kjetil Ådnesson Strånd eide Store-Strånd fra 16.05.1904 til 27.09.1917 og fra 15.09.1919 til 01.03.1921.

Ledelse og administrasjon av glimmerdriften

Innen bergverk betegnes en arbeidsformann som stiger. Per Persen var øverste stedlige leder for glimmergruvene på Klauvreidnuten og således må hans stilling betegnes som overstiger. Hans rolle har vært driften av gruvene både administrativt og antakelig til en viss grad gruefaglig. Dette fordrer kunnskap om geologi, bergteknikk og daglig ledelse av arbeidsstokken ved gruva. Imidlertid var det ingeniør Hans Hummel og Dr. Sepp Horvath som ivaretok de geologiske og bergtekniske vurderingene og rapporterte til Oslofirmaet Preben L. Gjertsen AS som sto for driften. Dr. Horvath var leder for bergverksavdelingen under *Reichskommissar für die besetzten norwegischen Gebiete*. Hans Hummel var også sentral i å skaffe kvalifisert arbeidskraft til glimmergruvene. Dette omfattet blant annet fagfolk for stolldrift. Etter hva vi kjenner til hadde også Arne Askje en funksjon som arbeidsformann ved gruva. Han var trolig underordnet Per Persen. Det var også drift på glimmer andre steder i Vest-Telemark, blant annet Sinnes i Vrådal hvor formann var Thorstensen, Haukom i Kviteseid, samt Skuggebergnuten, Brekke, Li og Rolleivstad ved Sundkilen (Poulsen 1967).

Andre sentrale personer i forbindelse med glimmergruvevirksomheten var en hr. Kilen og også en med navn Detmer. Det nevnes at Detmer hadde mange års erfaring med pegmatittganger. Forekomstene i Telemark sorterte under distrikt Kragerø (Hummel 1944).

Fig. 2. Bilde fra Klauvreidnuten glimmergruve. Fotografen er ukjent. Bildet er gjort tilgjengelig av Sigmund Nygård (stående i midten bak i bildet med venstre side mot fotografen) og Gunnar Neverdalen, Lårdal.

Fremste rekke, fra venstre: 1 Hagen, 2 nn, 3 Sverre Skogstad (?). Andre rekke sittende, fra venstre: 1 Arne Askje, 2 nn, 3 Jørund Krossli, 4 Gerhard Skare, 5 Sevart Antonsen, 6 Toralf Midtbø, 7 en sønn av Trond Midtbø, 9 nn. Stående rekke, fra venstre: 1 Trond Midtbø (smed), 2 nn, 3 nn, 4 Sigmund Nygård, 5 Per Persen (?) (bakerst med skyggelue), 6 nn, 7 Johann Antonsen, 8 Olav Blikom med mørk vest og skyggelue. Han sto for transport av glimmer med hest ned til Klauvreid), 9 nn (delvis skjult), 10 Rikard Wagner (brakkegutt).

Flere av arbeiderne bodde i en brakke som lå syd i en liten kolle i den syd-sydøstre enden av Stigamyrr og forholdsvis langt fra gruvene. I dag synes restene av murfundament og en nedbrukt pipe (UTM 32, Ø 451923 N 6585277). Tor Reinskås fortalte at han etter krigen var sammen med sin far Jørgen og hentet reisverk og kledning fra brakka på Klauvreidnuten til et påbygg på Skogen i Skreosen.

Gerhard Skare som arbeidet under Per Persen i glimmergruvene på Klauvreidnuten fra noe etter nyttår 1943 og fram til ut på våren 1945, fortalte at Per Persen var en person det var vanskelig å bli kjent med. Han sa veldig lite. Han fortalte at glimmeren ble kjørt med hest ned til Klauvreid. Det var Olav Blikom og Olav Amundsen som sto for transporten med to hester.

Fig. 3. Gerhard Skare (1944). Fotograf ukjent.

Fig. 4. Arbeidsstokken ved Klauvreid glimmergruver 1944. Fotograf ukjent. Bildet ble i sin tid lånt av Jørund Krossli (1924-2001), som også ga opplysningene om personene på bildet. Bakgrunnen av bildet viser fjella ved Bandak på Lårdalsida. Vi ser også kompressorhuset. Personene på bildet er: Teodor Hagen (Austheia), Ola Midtbø (Austheia), Edvardsen, Askje (formann, Lårdal), Sveinung Midtbø (Austheia), Rikard Wagner (Vråliosen), Gerhard Skare (Austheia), Ola Antonsen (Skafså), Ivar Solvang (Austheia), Torleiv Strånd (Hauggrend), Sigmund Nygård (Lårdal), Torleiv Brubakk, Tron Midtbø (smed, Austheia), Toralf Midtbø (Austheia), Einar Barstad (Skafså), Magnus Myrvang (Austheia), Jørund Krossli (Krossli), Sverre Skogstad (Vråliosen), Olav Kosi (Skafså) og Per Persen (stiger). Fotograf ukjent.

Lasten ble kjørt ned til en åpen overbygd hestevandring framom løa på Klauvreidgården. Etter omkring 14 dager ble det foretatt oppveing på en stangvekt. Gerhard Skare og en mann til løftet kassene på vekta. De veide omkring 70-80 kg avhengig av hvor tett de var pakket, ofte 76-78 kg. Per Persen noterte vekta. Han gjorde kun den oppgaven i dette arbeidet.

Særlig Trond Midtbø, som var smed på Klauvreidnuten glimmergruver og hans sønn Sveinung Midtbø, hadde kjennskap til at Per Persen hadde vokst opp i Bandakslitraktene, men Persen var lite villig til å snakke om eller svare på spørsmål om barndommen.

Gerhard Skare fortalte: "Han var lite villig til å snakke om det, men sa at han hadde sprunget mye rundt i området som guttunge og fiska mye i Bandak. Når de forsøkte å komme nærmere inn på barndommen vridde Persen samtalen over på noe annet. Men for det meste var han lite snakkesalig. Persen snakket nærmest en Oslo-dialekt". De var nok klar over at han var en såkalt uekte sønn. Hans mor Gunvor var datter av fergemann Lars Olavsson Bakken og Margit Drengsdotter Bakken.

Gerhard fortalte videre at Persen var gift. Kona var kokke i brakka som var satt opp et stykke fra glimmergruvene på Klauvreidnuten. Rikard Wagner var brakkegutt for fru Persen som hun ble kalt. Han rakk omtrent bare å hente vann i en rennende bekk omkring 70 meter fra brakka og å ordne med ved. Kona var ikke spesielt stor, men det man kaller god og rund. Dette understreker Gerhard med å fortelle at han danset med fru Persen en gang, og hun var omfangsrik og stor å holde rundt.

Artur Haugen har fortalt at han spilte trekkspill til dans på brakka på Klauvreidnuten en vår under krigen. Han var bare omkring 17 år. Det var mye drikking og fyll og det ble et voldsomt slagsmål. Ikke alle var like begeistret for Per Persen, så flere var med på å gi Persen bank. Artur var i en tidlig periode av å finne ut av sin religiøse søken, og fortalte at i pausene gikk han ut og ba til Gud. Det gikk en religiøs vekkelse i området på denne tiden, hvor blant andre predikanten Ola Tørdal var sentral.

Tor Reinskås fortalte at det var et veldig slagsmål på dyrskuen på Krossli høsten 1944. Det var kjent at det var mye fyll og slagsmål på Krossli-dyrskuen. Tre personer, alle arbeidere fra glimmergruvene på Klauvreidnuten, gikk løs på Per Persen, arbeidsformannen i gruva. Alle som en var overstadig beruset. Persen gikk overende mens de tre banka løs på han. Mens han lå på bakken prøvde han å vri seg rundt og kjenne etter tollekniven, men slira var tom. Noen andre karer fikk de tre slåsskjempene vekk og slagsmålet var over. Dette gjorde et voldsomt inntrykk på Tor som da var omkring 11 år. Senere, på Dale i Austheia, treffer Per Persen en av karene igjen og sier: "Du var også en av de som banket meg på Krossli". Så tok han tak i karen og slengte han over et gjerde. Persen ble betraktet som en kraftkar, og han var nok det.

På Klauvreidnuten sluttet driften på glimmer plutselig da freden om våren i 1945 var et faktum. Hele glimmerdriften var tuftet på etterspørselen fra den tyske krigsindustrien. Per

Persen forsvant i all stillhet, antakelig uten å ta avskjed med noen. Gerhard Skare fikk i alle fall aldri sagt adjø til Persen, selv om de to hadde stått for veiing av glimmerproduksjonene nede på Klauv Reid i en periode på nær to og et halvt år.

Digitalarkivet inneholder informasjon om at Lars Severin Pedersen Bakke/Per Persen døde i Oslo 08.02.1978. Han ble kremert og urnen ble satt ned på Østre Aker kirkegård 23.10.1980.

Fig. 5. Graven til Per Persen med familie på Østre Aker kirkegård. Foto: Stian Madsen, juli 2011.

Disse ligger i familiegraven hvor alle er kremert og lagt i urne.

	Født	Død	Gravlagt
Lars Pedersen	12.08.1922	28.05.1967	16.07.1968
Lars Severin Pedersen	05.02.1895	08.02.1978	23.10.1980
Karen Oline Pedersen	01.09.1896	17.07.1984	23.08.1984 (kone til Lars Severin)
Maurits Pedersen	30.06.1924	06.03.1995	09.05.1995

Lars og Maurits er to sønner av Lars Severin og Karen Oline. De var henholdsvis 20 og 18 år i 1942 da glimmerdriften i Klauvreid pegmatittbrudd tok til, og hadde trolig sine egne liv et annet sted. Dette kan være forklaringen til at de personene som var ansatt i glimmergruvene, og som er viktige kilder for denne artikkelen, ikke hadde kjennskap til om ekteparet Pedersen hadde barn. Etter hva vi kjenner til var Rut Pedersen kona til kjøpmann Lars Pedersen. Hun døde på Ås sykehjem i 2002.

Etterord

Lars Severin Pedersen Bakken alias Per Persen kom altså i en alder av snaut 50 år tilbake til sine barndoms hjemtrakter i Bandaksløi for å lede gruvedrift etter glimmer på Klauvreidnuten pegmatittbrudd i en periode fra desember 1942 til våren 1945, da han uten å si farvel forlot stedet i all stillhet. Vi finner hans navn igjen i Oslo, på Østre Aker kirkegård i en familiegrav.

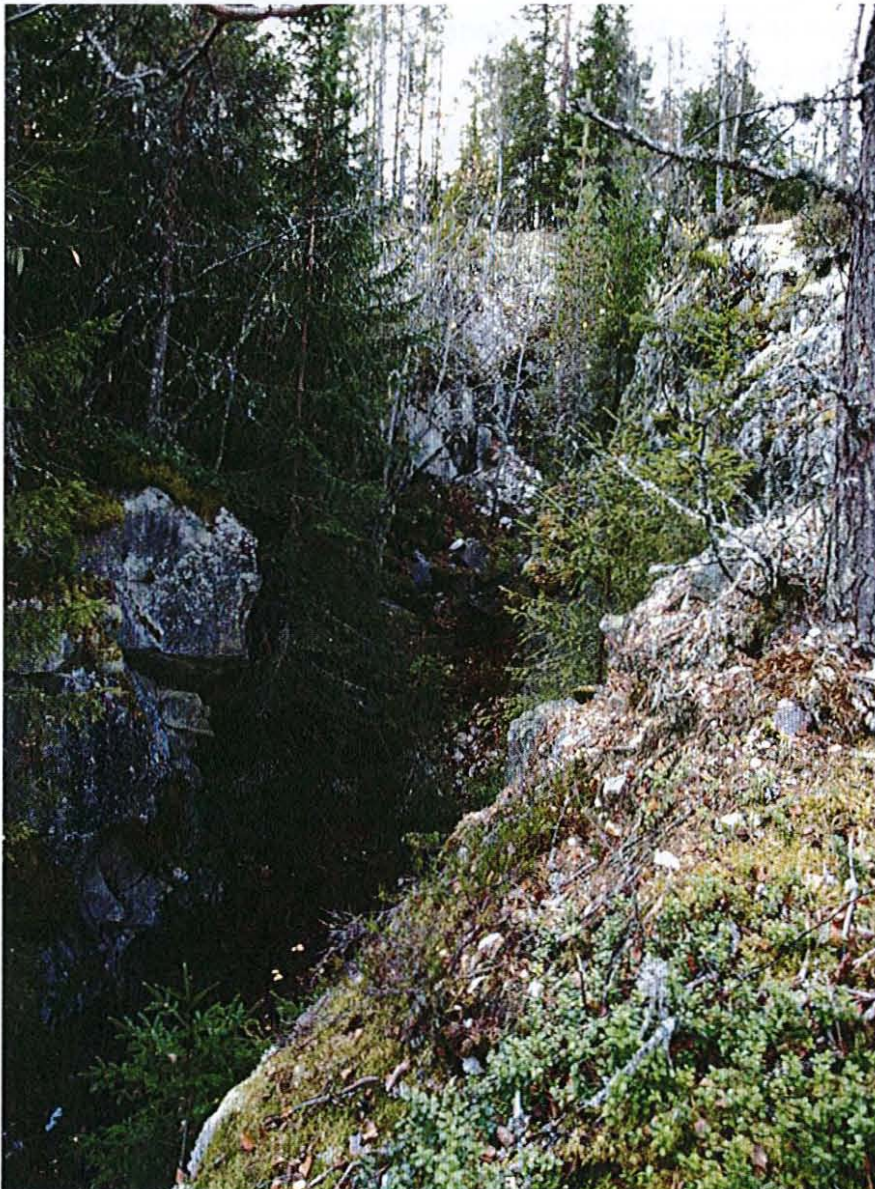

Fig. 6. Den største dagstrossen ved Klauvreidnuten pegmatittbrudd, Foto: Alf Olav Larsen 2007.

Takk

En hjertelig takk til alle personer som har bidratt med informasjon om personer og forskjellige forhold omkring glimmerdriften ved Klauvreidnuten pegmatittbrudd: Gerhard Skare (1919-2011), Tor Reinskås (1933-2010), Jørund Krossli (1924-2001), Dagfinn Midtbø, Gunnar Neverdalen, Sigmund Nygård, Olav Midtgarden, Artur Haugen, og Stian Madsen. Takk til Alf Olav Larsen for verdifulle kommentarer og korrektur. En takk også til Gravferdsetaten, Østre Aker kirkegård, Oslo.

Referanser

BAKKEN, O.T. (1978): Lårdalssoga. Sogenemnda for Lårdal

HUMMEL, H. (1944b): Rapport til Firma Preben L. Gjertsen AS, Oslo, 23/1-1944. *Norges geologiske undersøkelse, Bergarkivet NGU 5809*, 1-2.

LARSEN, A.O. & ÅSHEIM, A. (2008): Klauvreid pegmatittbrudd, del 1: Geologi og mineralogi. *Norsk Bergverksmuseum, Skrift 38*, 49-56.

MARVIK, S. (1989): Mo bygdebok. Tokke kommune.

POULSEN, A.O. (1967): Glimmer i Norge. *Norges geologiske undersøkelse, Bergarkivet 6278*, 1-130.

ÅSHEIM, A. & LARSEN, A.O. (2008): Klauvreid pegmatittbrudd, del 2: Driftshistorie. *Norsk Bergverksmuseum, Skrift 38*, 57-62.

ÅSHEIM, A. & LARSEN, A.O. (2010): Klauvreid pegmatittbrudd. Driftshistorie. *Tokke Historielag, Årsskrift 2010*, 51-59.

Digitalarkivet. Skannede kirkebøker.

Digitalarkivet. Skannede kirkebøker Lårdal/Lårdal: 1891-1918, Klokkerbok.

Referanse til denne artikkel:

Aasheim, A. (2012): Per Persen (1895-1978), stiger og arbeidsformann ved Klauvreidnuten glimmergruver 1942-1945. *Norsk Bergverksmuseum, skrift 49*, 73-80.